

1940 Første falne brite og amerikaner i 2. verdenskrig

Han hadde ledet an på den trange veien, som hadde blitt ekstra smal grunnet de store snømengder. Faktisk var det uvanlig med så mye snø på denne tiden av året selv til Norge å være, hadde noen i troppen sagt. Det var tross alt snart slutt på april og våren burde for lengst ha vært her. Han glemte snart det meteorologiske, og var fort tilbake i sin blanding mellom skjerpelse og en rar følelse som fortalt ham at han var spent. Men han visste at nervene ga ham klar beskjed om at han var redd. Han var liksom ikke en profesjonell soldat. Dette var noe annet enn det de hadde holdt på med hjemme. De hadde nettopp hatt oppbrudd etter en liten pause på gården bak seg. Et befal varslet om at kontakt med Fi kunne forventes når som helst. Nervene spentes ytterligere. Så er det som noe stikker, en lammelse og alt svikter, en slags rom lyd – og så ble alt svart. Harry Prike's korte liv var slutt. Det er søndag 21. april 1940 ved Krogs gård ved Hustad kirke på Inderøy. Den første britiske soldat hadde falt i 2. verdenskrig.



Første britiske soldat drept i 2. verdenskrig

Robert M. Losey hadde kommet over grensen fra Sverige, etter å ha tatt farvel med den amerikanske ministeren til Norge, Florence Jaffray Harriman. De hadde vært sammen noen få dager på spesialoppdrag for sitt land og regjering. Etter mye om og men, ble det til at han skulle ta seg over til Gudbrandsdalen for om mulig igjen å søke kontakt med sine landmenn på vei nordover. Nå var han kommet til Dombås, et viktig knutepunkt. Han ga sin sjåfør ordre om straks å kjøre til jernbanestasjonen for å orientere seg om eventuelle tog og togtider. I det de kommer opp på platået hvor stasjonen lå, ser han at et tog står der, og at folk løper inn i nærmeste tunnel. Han registrerer at tysk fly allerede er i ferd med å slippe sine første bomber. De hopper ut av bilen, og løper etter de andre inn i tunnelen mens bombene faller over stasjonsområdet. I det han hiver etter pusten erkjenner han ett av sine mål for turen, nemlig å registrere tysk taktisk bombing. Han snur og går tilbake noen meter for å observere. Det var hans siste handling her i livet. En kort smerte river i ham og han registrerer at føttene svikter og lyset i tunnelen svinner hen. Mørket tok over i det han døde. Det er søndag 21. april 1940 i en tunnel på Dombås jernbanestasjon. Den første amerikanske soldat hadde falt i 2. verdenskrig.



Første amerikanske soldat drept i 2. verdenskrig

Det ligger vel i sakens natur at de fleste av oss en eller flere ganger gjennom livet har kommet over det som kan kalles merkverdigheter. Episoder, hendelser eller forhold som på en måte lar deg stanse litt opp og lage ditt eget utropstegn, ofte litt til ettertanke. For eksempel slik som innledningen her. Du kjenner muligens til den ene hendelsen, men ikke den andre. Og så plutselig leser du dette og ser at din kunnskap faktisk har en slags parallell. Den ene episoden blir dermed forsterket gjennom den andre. Det hele fremstår rett og slett som det heter på engelsk: *a coincidence*, en merkverdig og slående sammentreff. Plutselig er din kunnskap lettere å huske og å bære. Du har noe å formidle.

På samme dag faller altså den første britiske og den første amerikanske soldat i det som for oss ble kalt 2. verdenskrig. Og det skjer ikke i England, Amerika eller på kontinentet, men i lille Norge. En fellesnevner for alle mine historier, og kapitler i mine bøker, er at de har en link til mitt nedslagsfelt: Værnesregionen. Mitt anliggende denne gangen er faktisk meg selv: jeg er født og vokste opp ikke langt fra tunnelen på Dombås, og jeg bor og virker på Stjørdal i nettopp Værnesregionen, hvor jeg er litt over middels interessert og engasjert innenfor regional historie, - for å si det mildt. Dermed finnes altså en link til nettopp Værnesregionen. Min oppgave blir derfor å bevirke til at de to parallelle historier får flere ankere og befester seg.

Før vi går videre, må en minne om at begrepet «2. verdenskrig» ikke er et enhetlig tidsbegrep. For Norge snakker vi om tidsperioden fra 9. april 1940 til 8. mai 1945, skjønt formelt var ikke Norge engang med i ww2. Vi var i utgangspunktet nøytrale og ble okkupert. På kontinentet benyttes startpunktet for ww2 ulikt ut i fra når vedkommende land ble angrepet av Hitler. England erklærte Tyskland krig den 3. september 1939. Og i Amerika vedvarte ww2 fra 7. desember 1941 (Pearl Harbor) til 14. august 1945 (Japan undertegnet den 2. september). For Amerika og de som har befestet episoden på Dombås, blir det derfor i relasjon til et mer utvidet begrep: ”i forbindelse med 2. verdenskrig”. På minnesmerket (memorial) på Dombås, avduket i 1987, står følgende innskrift: «*In memory of Captain Robert Losey, USAAC killed in action at Dombås 21th April. The first American serviceman to give his life for his country in World War II.*»

Harry Prike - første britiske soldat drept (i kamp) i 2. verdenskrig.

De fleste som tilhørte Territorial Army units, besto av frivillige sivile i fullt arbeid, som trente en eller to ganger i uken, kanskje kun en gang i helga. De ble kalt Terriers eller ofte det mer humoristiske "Saturday Night Soldiers". Mange hadde sluttet seg til fordi venner på arbeidsplassen, i sportsklubben eller fra den stedlige puben, var med. Det var et kameratskap, noe å gjøre, noe å trives med. Den årlige sommerleiren var selve høydepunktet, som ble holdt på alternative steder. Øvelsene var ikke akkurat de mest krevende. Det var mye fritid og sommerøvelsen ble mest sett på som en sommerferie, og muligens den eneste ferien de kunne oppnå.



Modellen (Anders Hynne), og prototypen av skulpturen som skal avdukes 18. april 2020

Omkring 7 000 engelske og franske styrker ble landsatt i Namsos for å delta i «slaget om Trøndelag» i april 1940. Planene var trolig å gjenerobre Trondheim, samt knyte kontakt med de allierte styrker som hadde gått i land på Åndalsnes, og derigjennom lage en knipetangsoperasjon overfor tyskerne. I området ved gården Krogs og ved Vist lenger mot Steinkjer ble det dramatisk, og dette var første gang tyske og engelske landstyrker var i kamp med hverandre under 2. verdenskrig. Både tyskerne og engelskmennene trakk seg litt tilbake til en form for stillingskrig. Tyskerne opprettet kanonstillinger ved Hustad kirke med kirkegårdsmurene som vern, og i kirketårnet hadde de en utkikspost. På gården Øvre Hustad ble det opprettet kanonstillinger som skjøt mot Vist. De tok også mørke ulltepper som de la ut i snøen som signal til sine egne fly for at de ikke skulle angripe gården ved en feiltagelse. I forbindelse med kampene ved Krogs bombet tyske fly gården med brannbomber, og gården brant ned til grunnen. Gårdsfolket evakuerte før bombingene, så ingen av folkene på gården ble drept eller skadet. Dyrene gikk det imidlertid verre med. Da «kårkaillen» ble båret av gården, fortelles det at han forundret utbrøt: «Men sjøt dæm folk da!?» Men før det hendte hadde Lincolnshire regiment på et vis dannet en spydspiss som kom fra Steinkjer og i samlet tropp tok seg mot Fi som de mente lå i området ved Hustad kirke, en middelalderkirke fra ca. 1150. Og her blir altså Harry Prike skutt som den første falne britiske soldaten i 2. verdenskrig, kun 21 år gammel. Og igjen møter vi tallet 21, for dagen var fortsatt den 21. april. Kanskje gikk sågar kula gjennom et sigarettetui Harry hadde i venstre brystlomme. Se bildet av et slikt som ble funnet. De falne ble begravd i midlertidige graver med enkle bjørkekors over. Både

engelske og tyske hjelmer hang på korsene, ble det sagt. Trolig var det kun en tysk hjelm. Okkupanten hadde den dagen ni falne, hvorav fem ikke er gjort rede for, muligens havari eller annen ulykke. Fire ble drept. Trolig tre ved Verdal (Braun, Doering og Schuler), og kun en under trefningene ved Krogs, som med stor sannsynlighet var Gefreiter Franz Raaber. Han ble gravlagt ved Hustad kirke i lag med Prike, Roe og Smith. Raaber ble under krigen flyttet til Stavne, senere igjen videre flyttet til Havstein. De nevnte tre engelskmennene ble flyttet fra Hustad til Stavne etter krigen.



Gravene ved Hustad kirke



Sigarettetuiet som ble funnet

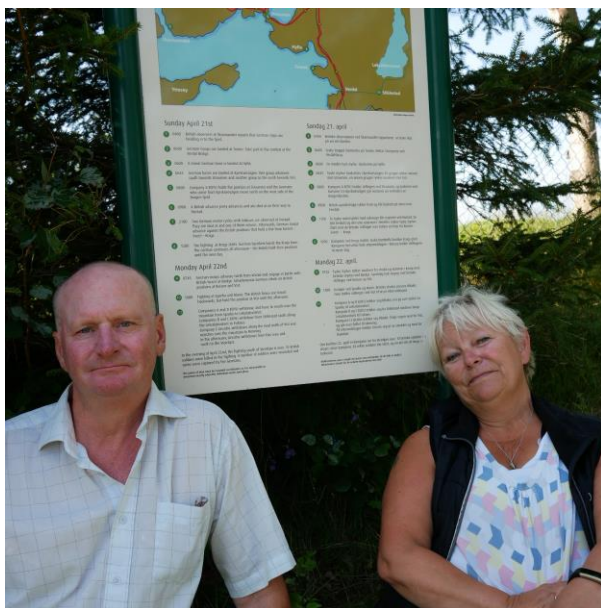
Tyskerne bombet Namsos den 20. april og Steinkjer den 21. april. Dette var ikke fly fra Værnes, men som kom fra Tyskland og Danmark med bunkring på Sola. Likedes var det slik at for tyskerne var strekningen Åndalsnes - Namsos synonymt med "Namsos", på linje med Drontheim var noe mer enn selve Trondheim. En heller ikke ukjent bruk av ordet «Trondheim» under utvandringen på 1800-tallet.

Engelskmennene hadde ingen mulighet til å stoppe tyskerne, og «slaget om Trøndelag» var over omtrent før det hadde startet. De britiske styrker gikk på et vis i oppløsning, og soldatene hadde en strabasiøs tilbaketrekning nordover mot Namsos i djupsnøen. Det heves at de kun hadde to lastebiler til 2000 soldater og var mest ikke utstyrt for vinterkrig i motsetning til fienden. Britene var heller ikke så profesjonelle. Lite trening, og med dertil variabelt utstyr. De manglet større skyts, og skjønte nok ganske så tidlig at de sto overfor en umulig oppgave.



Britene på vei mot Krogs gård 21. april 1940

Noen har skrevet at de engelske offiserene hadde golfkøller, tennisracketter, spaserstokker og permuniformer med i utstyret.



Paul og Brit Schei Kiddell ved Krogs gård mandag 29. juli 2019

De alliertes felttog i Trøndelag ble totalt mislykket og førte til sammenbrudd. Kong Vinter hang dessuten igjen og

vanskeliggjorde mobiliteten. Og for britene gjaldt det samme som for nordmennene, en total mangel på kommunikasjon, mens tyske signaler gikk fra båt til skip og rett til Berlin på kort tid. Kommunikasjonen på norsk side gikk fortsatt gjennom damene på sentralbordet i Adresseavisen. De engelske og franske styrkene evakuerte fra Namsos og dro tilbake 3. mai. Dette førte til stor bitterhet i de norske styrkene i Trøndelag, som kapitulerte dagen etter. Lite visste de at en enda større tilbaketrekning skulle finne sted om noen uker fra Dunkerque. Våren 1940 ga lite håp for engelskmennene.

Ved Krogs gård på Inderøy har det blitt satt opp minneplakett og infotavle. Bak deler av det initiativet står blant annet Innherred forsvarsforening på Rinnleiret. Mye av kunnskapen de formidler gjennom møter og bussturer, vedrørende nettopp det britiske felttoget i Innherred våren 1940, har kommet frem gjennom Paul Kiddell sin utrettelige research og innsats. Han kom selv til Norge på vinterøvelse i 1992 som *Saturday Night Soldier*, møtte sin fremtidige kone, Brit - og har blitt her siden, hvor de bor og virker på Steinkjer. Paul Kiddell fattet naturligvis interesse for det hans landsmenn hadde gjort i vårt område i begynnelsen av krigen. Takke være Paul Kiddell har historien fra våren 1940 blitt justert og ajourført. Han oppdaget at to av navnene som står på minnesteinen i parken i Verdal, faktisk var feil. En av de engelske

Fra Stavne og fra Steinkjer



soldatene som var blitt drept, levde sågar i beste velgående i Woolwich i England frem til 1990 vel uvitende om at han hadde en grav i Norge. En annen kjent soldat fikk aldri sin navngitte grav, men ble liggende som "an unknown soldier". Denne unøyaktigheten kaller engelskmennene så betegnende for "The Fog of War." Paul Kiddell har virkelig "ryddet opp" i en del myter i Nord-Trøndelag. Totalt ble trolig 11 britiske soldater drept i kampene i Innherred våren 1940. Paul har også forsøkt å finne Harry Prikes familie i UK, men den synes å ha dødd ut. Derfor har vi ikke noen familiære eller andre personlig opplysninger og livsløp vedrørende den unge Harry Prike. I de siste årene har Innherred forsvarsforening på Rinnleiret tatt initiativet til å få reist en skulptur ved Hustad kirke til minne om Lincolnshire Regiment og de falne britiske soldatene i 1940. Det er samlet inn et større beløp, takket være den dyktige og entusiastiske Leif Kibsgaard, som har ordnet med skulpturen, donasjonsvirksomheten og gitt store personlige beløp gjennom sitt historiske engasjement. I skrivende stund er skulpturen planlagt avduket den 18. april 2020, underforstått nesten 80 år etter hendelsen ved Krogs gård sørøst for Hustad kirke. Den er så flott i et snev av oppgittethet, underdanighet og ydmykhet, hvor den viser på en måte sitt tap, men skjult under hjelmen ligger stoltheten og æren. Den samme symbolikken som i overført betydning ligger i Amerikas kjente skulptur fra indianerkrigene: «*End of the trail*» (James Earle Fraser).



Leif Kibsgaard, som fikk laget skulpturen hos Quyang Zhongou Marble-Sculpture Manufactory i Kina

Robert M. Losey - første amerikanske soldat drept i 2. verdenskrig.

U.S. Army Air Corps kaptein og attaché, Robert M. Losey, er altså ansett for å være den første amerikanske militære som mistet livet i 2. verdenskrig. Han ble født i Andrew, Iowa den 27. mai 1908. Hans foreldre var Leon Artemus Losey (1880-1923) og Nelly Moore Losey (1880-1939). Faren var "Presbyterian clergy" (pastor), som medførte at han stadig flyttet mellom ulike menigheter, og endte sin gjerning i Montana, hvor han døde ganske så ung, 43 år, grunnet sprukken blindtarm. Moren ble vel heller ikke blant de eldste, 58 år, og ble gravlagt på West Point. Grunnet farens noe omstreifende liv som pastor, ble det mye flytting på familien over hele Amerika.

Etter å ha blitt uteksaminert fra high school i 1924, begynte Robert på West Point (den amerikanske krigsskolen), hvor han ble ferdig den 13. juni 1929. Han ble ansatt som fenrik i artilleriet, men senere etter eget ønske overført til Army Air Corps (Hærens flyvåpen). Robert M. Losey gjennomførte flygeskolen i 1930, og havnet deretter ved 77th Pursuit Squadron på Mather Field ved Sacramento i California.



Robert M. Losey som kadett på West Point og som flyger senere

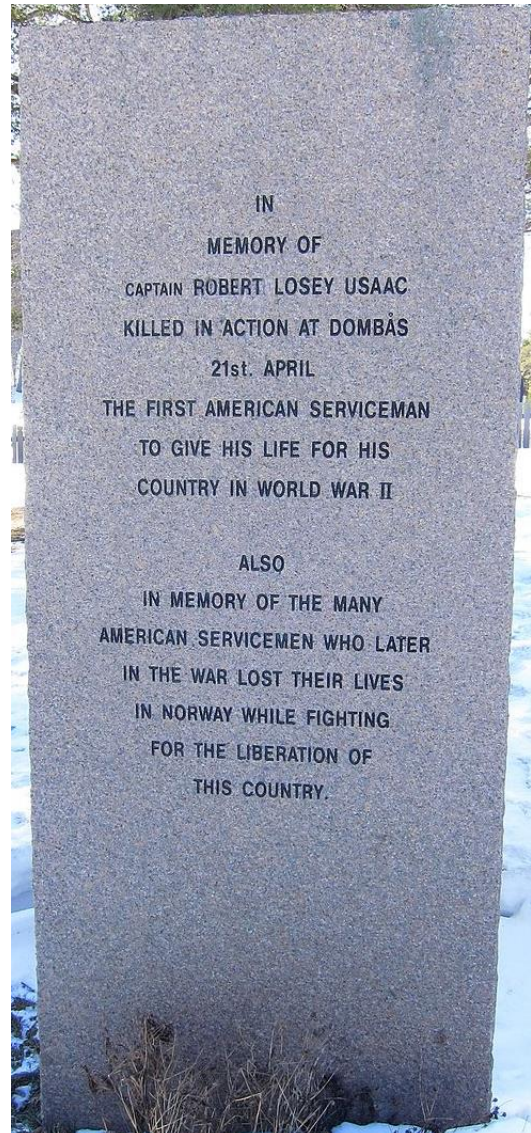
Høsten 1932 ble hans skvadron overført til Barksdale Field i Louisiana, hvor Robert M. Losey raskt kom i en lederrolle som pilot og adjutant. Han ble en av de seks utvalgte som skulle overføre fly til Sør-Amerika og Panama. Ref. senere omtale av en flyplass i området.

Så fulgte to akademiske grader (masters) ved California Institute of Technology, samtidig som han arbeidet som meteorolog. Professorene ved instituttet beskrev ham som følger:

“perhaps the most brilliant student whoever had attended the school”. Marc Lancaster skriver at dersom Robert M. Losey hadde vært født 25 år senere ville han klart ha vært kandidat for å bli håndplukket som astronaut og kunne vært den første som hadde spaserte på månen. Kaptein Losey hadde alt som krevdes, og enda mer, hvor elitepiloter med høye akademiske eksamener ble foretrukket. Robert M. Losey gikk ut av West Point med topscore og anerkjennelse, ble testpilot, meteorolog, flere masters, ekspert innen «aviation» og «aeronautics». Han hadde alt for å bli en av de utvalgte. Robert Losey giftet seg med Kathryn “Kay” Banta in Hot Springs, Arkansas.

Gjennom de tidlige 30-årene ble Hærens flyvåpen reorganisert, og de så fort at et området var neglisjert, nemlig ”været”. Dermed ble enkelte piloter beordret til et spesielt test- og treningsprogram innen ”meteorologi”, hvorpå Robert M. Losey ble blant de aller første, og tok en master i meteorologi i 1934. Denne utvidet han i 1937 hos Caltech gjennom en oppgave han kalte : *“A Theoretical Investigation of the Possibilities of Internal Cooling of Aircraft Engines by Water Injection to the Cylinder”*. Robert M. Losey returnerte til Caltech ett år senere, hvor han fulgte opp med en master innen “aeronautical engineering”. Losey ble betraktet som den første aviator-meteorologist i Amerika. Fagpersoner var på dette tidspunktet veldig interesserte i å finne ut hvordan luftfartøyer ville oppføre seg i luftkamp (combat) under kalde værforhold, så da Sovjet invaderte Finland i november 1939 valgte de amerikanske myndigheter å sende en ekspert over som observatør og spion under dekke av “assistant military and air attaché to Finland» ved den amerikanske ambassaden i Helsingfors. Valget falt på Robert M. Losey som da var sjef for værtjenesten innen det militære i USA.

Da Tyskland angrep Norge den 9. april rømte deler av den amerikanske legasjonen i Oslo innledningsvis nordover delvis sammen med det norske kongehuset og den norske regjering. Som et resultat av dette ble Losey straks beordret til Norge for å bistå tentativ evakuering av amerikansk personell. Under denne ”operasjonen” (flukten) ble gruppen ufrivillig splittet. Første gruppe ble ledet av Losey. Etter ankomst Sverige, meldte kaptein Losey seg frivillig til å dra tilbake til Norge og lete opp den andre gruppen. Han var da som tidligere nevnt sammen



Fra minneparken på Dombås

med den amerikanske ministeren («ambassadøren») til Norge, Florence Jaffray Harriman, hvis også oppgave for Robert var å beskytte henne.

Etter litt att og fram blant annet til Höljes og Särna, ble det bestemt at Losey sammen med Harriman sin sjåfør skulle ta seg inn i Norge igjen for å søke kontakt med amerikanere, men veiene var nedsnødde og de måtte gi opp. Noen dager senere valgte de å gjøre et nytt forsøk. Da skulle sågar Florence Harriman bli med, men etter en diskusjon om muligheten for å bli drept på et så vågalt raid, klarte Robert M. Losey å overbevise Florence om at hun skulle bli igjen i Sverige. Han hadde sagt at hun var mer viktig, og at det ble mindre komplisert om han ble drept enn henne som «ambassadør». Derfor setter Losey, sammen med sjåføren Lars Fröislie, kursen mot knutepunktet Dombås. Bilens tak ble dekket av det amerikanske flagget.



Robert M. Losey og Florence Jaffray Harriman, lørdag 20. april 1940

Den 21. april befinner kapteinen seg på Dombås samtidig som tyske fly starter et bomberaid mot Dombås og Dombås stasjon primært. Losey hadde nettopp ankommet jernbanestasjonen for å se om eventuelt amerikanere var med på toget. Da de første bombene falt søkte passasjerer og andre tilflukt i tunnelen til Raumabanen. Robert M. Losey var blant disse. Et annet oppdrag Robert M. Losey hadde var å iaktta tyskernes taktiske bruk av luftangrep. Kapteinen gikk derfor litt lenger ut i åpningen enn de andre for nettopp å observere Luftwaffes metoder. Det er sagt at han i utgangspunktet befant seg 30 feet (10 meter) inne i tunnelen på dette tidspunktet, men hadde gått ut mot inngangen. En bombe faller ganske så nære inngangen og en splint traff Losey i hjertet og drepte ham momentant. Han ble dermed det første amerikanske militære dødsoffer under andre verdenskrig. På dette tidspunktet forlater kong Haakon, statsminister Johan Nygaardsvold og flere regjeringsmedlemmer Sandbu i Vågå, og taper sine kontanter i millionbeløp, nettopp da de passerer Dombås på vei mot Stuguflåen. Hvor ble de pengene av?

Flere omkom på Dombås stasjon den dagen. Blant annet Hans Olav Kolstad, en student fra Lesja, f. 27. februar 1918. (Sønn av Sigurd P. Kolstad, f. 1870 i Lesja, og Ingeborg f. Avdem, f. 1875). Han var på vei til Jørstadmoen. Like før toget skulle gå, kom tyske fly og bombet stasjonen, og Kolstad ble truffet av en splint og døde. Gravlagt ved Lesja kirke.

Likeså omkom en Per Kalbækken, landbruks elev fra Tynset, f. 15. januar 1912 i Tynset. (Sønn av gårdbruker Simen Olsen Kalbækken, f. 1878 i Tynset og Mali f. Pedersdatter, f. 1876). Han hadde landbruksskole, og hadde nettopp begynt på Ås Landbrukshøgskole. Ble med i motstanden fra første dag. Under bombingene av Dombås 21. april ble han såret av en granat og døde 23. april på Oppdal feltlasarett. Gravlagt på Tynset.

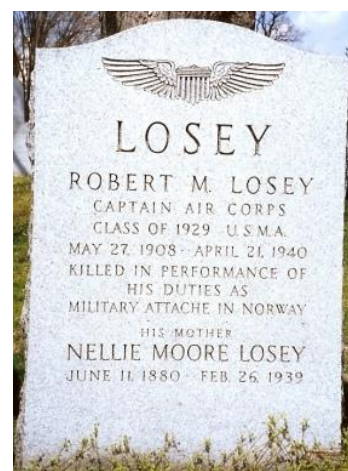


Dombås stasjon i 1940, x: relaterte tunnel (foto: Anders Beer Wilse)

Noen dager etter bombingene av Dombås møtte den tyske militærattachén i Washington: Lt. Gen. Friedrich von Boetticher, opp i Forsvarsdepartementet og overrakte et brev fra Herman Göring til den amerikanske general Henry "Hap" Arnold, hvor Göring beklaget Loseys død.

Liket av Robert M. Losey ble sendt til Fjällnäs. Hans kiste ble svøpt med det samme amerikanske flagget som hadde blitt festet på taket på bilen for å sikre ham mot flyangrep. En seremoni ble holdt i Stockholm den 26. april ledet av en britisk kapellan og avsluttet med Chopin's Funeral March. Losey ble så kremert, og asken sendt til Boston ombord på det amerikanske skipet SS *Exeter*, hvor den ble overrakt av den Parisansatte amerikanske diplomaten Benjamin Hulley. Så ble urnen fløyet til West Point, hvor den ble satt ned den 29. mai i section VIII, row E, grave 265 ved siden av Losey's mor, og i nærvær av hans enke Kathryn.

I mai 1941 annonserte Forsvarsdepartementet i Washington at en ny flybase nær Ponce, Puerto Rico, skulle bli kalt Losey Field, etter Robert. Kathryn Losey besøkte basen i august. Flyplassen skiftet navn til Fort Allen i 1950 og ble hjemmebase for Puerto Rico National Guard i 1983. I Amerika finnes det en årlig pris oppkalt etter Robert, kalt Robert M. Losey Award, som gis for "*outstanding contributions to the atmospheric sciences as applied to the advancement of aeronautics and astronautics.*"



30. - 31. mai 2018 besøkte den amerikanske ambassadøren i Oslo, Kenneth John Braithwaite II, tidligere flyger og kontreadmiral, minneparken på Dombås, hvor Air Attaché Aaron Steffens og Army Attaché Renée Underwood la ned krans ved minnesteinen.

På et vis har dette kapitlet omhandlet to ulike tragiske skjebner, men likevel med en fellesnevner, noe som binder dem sammen og vil heretter overleve som en del av vårt lands historie. Isolert sett «to hendelser» i den store sammenhengen, men gedigne lokalt sett i vår verden av merkverdige sammentreff. At den første britiske og den første amerikanske soldat i 2. verdenskrig skulle falle på samme dag, og det i Norge - må vel karakteriseres som «et lite scope» for den som skriver krigslitteratur.



*Den amerikanske
ambassadøren i Oslo 2019,
Kenneth John Braithwaite II*